

УДК 369.03:336.717.8

Н. Г. Нагайчук, канд. екон. наук, доц.,
Черкаський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Розглянуто місце страхових компаній в системі фінансових посередників. Визначено функції страхових компаній як фінансових посередників. З'ясовано, що страхові компанії виконують роль фінансового посередника шляхом здійснення інвестиційної діяльності в процесі використання сформованого ними інвестиційного потенціалу. Доведено, що в сучасних умовах сукупний інвестиційний потенціал страхових компаній не здійснює суттєвого впливу на інвестиційні процеси в економіці.

Ключові слова: фінансове посередництво, фінансові посередники, страхові компанії, інвестиційний потенціал страховика, страхові резерви, активи, якими представлені резерви, інвестиційна діяльність страховика.

Постановка проблеми. Виникнення та існування фінансових посередників є об'єктивним процесом, зумовленим суспільним поділом праці, за якого операції з купівлі-продажу виокремлюються в самостійний вид діяльності, перетворюючись із непрофесійної (неспеціалізованої) в професійну (спеціалізовану) функцію.

У процесі поступового розвитку на фінансовому ринку сформувалися певні типи фінансових посередників, які прийнято класифікувати в залежності від типу їх діяльності та функцій, що вони виконують, а саме: фінансові посередники депозитно-кредитного типу; фінансові посередники контрактно-заощаджувального типу; цільові (інвестиційні) фонди; інші фінансові компанії.

Однак така класифікація є дещо умовною, оскільки межі діяльності окремих видів фінансових посередників є розмитими. Враховуючи мету дослідження, під фінансовим посередництвом будемо розуміти діяльність, що проводиться сукупністю фінансових інститутів із використанням певних фінансових інструментів щодо забезпечення безперервного руху капіталу між економічними суб'єктами шляхом зустрічного обміну вимогами і зобов'язаннями.

Фінансові посередники в економіці виконують певні функції, зокрема їх можемо визначити як: трансформаційна функція; функція диверсифікації ризику; функція забезпечення ліквідності; інформаційна функція; функція мінімізації трансакційних витрат.

Дискусійним питанням залишається належність страхових компаній до певного типу фінансових посередників. Досліджуючи специфіку діяльності страхових компаній на фінансовому ринку, можемо виявити в ній ознаки, що дають підстави відносити страхові компанії як до фінансових посередників контрактно-заощаджувального типу, так і до цільових (інвестиційних) фондів.

При більш детальному розгляді сутності страхової діяльності неважко помітити, що страхові компанії, одночасно виконують як традиційні для фінансових посередників функції (перераховані вище), так і специфічні, зокрема мінімізація економічних ризиків економічних суб'єктів і зниження ступеня невизначеності результатів їх господарської діяльності.

Окремої уваги заслуговує здійснення ними інвестиційної функції, що свідчить про особливу багатофункціональну роль страхових компаній як фінансових посередників. Виконання ролі фінансового посередника страховими компаніями відбувається в процесі реалізації їх інвестиційного потенціалу, надаючи страхові послуги, страхові компанії здійснюють рух коштів на ринку капіталів.

Такий стан речей вимагає більш ґрунтованого дослідження місця і ролі страхових компаній як фінансових посередників в інвестиційних процесах щодо забезпечення національної економіки інвестиційними ресурсами щодо створення умов сталого економічного розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність інвестиційної діяльності, інструменти її здійснення і правовий аспект страхового бізнесу розглянуті в працях В. Аленічева, Н. Нікуліної, Ю. Фогельсона, М. Юлдашева. З'ясуванню сутності страхових інвестицій присвячені праці В. Базилевича, А. Барановського, О. Василика, А. Василенко, Ю. Журавльова, В. Грушко, К. Коваленко, Н. Ткаченко, Т. Яворської та ін. Високо оцінюючи внесок вчених у розвиток інституту страхових відносин, слід відзначити, що ще недостатньо дослідженими залишаються питання щодо визначення сутності страхових компаній як фінансових посередників, їх інвестиційного потенціалу і його ролі у відтворювальній системі та впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Метою статті є дослідження практичних аспектів виконання страховими компаніями ролі фінансового посередника шляхом здійснення інвестиційної діяльності в процесі використання сформованого ними інвестиційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Можливості виконання страховими компаніями ролі фінансових посередників у цілому і здійснення

ними інвестиційної діяльності визначаються умовами зовнішнього середовища їх функціонування: наявністю адекватної ринкової інфраструктури, зокрема функціонуючого фондового ринку; розвитком інституційних інструментів; стійкістю фінансової системи в цілому і банківської; наявністю ефективної системи фінансового права.

Враховуючи, що сучасна українська економіка гостро потребує інвестиційних ресурсів, питання оцінки інвестиційного потенціалу страхових компаній, можливостей та ефективності його використання на сьогодні є доволі актуальними.

Так, на думку Н. Ткаченко, “інвестиційний потенціал страховика” – це сукупність грошових коштів, які є тимчасово та відносно вільними від зобов’язань і використовуються з метою отримання інвестиційного доходу [5].

Розмір страхових резервів і власний капітал страховиків є головними джерелами формування їх інвестиційного потенціалу та становлять основну його частину в абсолютному виразі.

Здатність до акумулювання значних грошових потоків і спрямування їх на розвиток економіки перетворює страхові компанії на потужних інституційних інвесторів. Критеріями, що дають підстави відносити страхові компанії до інституційних інвесторів, є: значна частка ринку інвестицій; участь в інвестиційних операціях на регулярній основі; посередницький характер інвестиційної діяльності [6, с. 196].

Відмінності в природі страхового ризику, способах формування страхових резервів і строках договорів страхування визначають специфіку інвестиційної політики страховиків загального страхування і тих страховиків, які надають послуги зі страхування життя, узагальнено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика інвестиційної діяльності продуктів страхування життя і страхування іншого, ніж страхування життя [7, с. 301–302]

Порівняльна характеристика	Страхування життя	Страхування інше, ніж страхування життя
Довгостроковість	Довгостроковий характер	Короткостроковий характер
Дохідність	Необхідно отримання стабільного доходу, оскільки прибуток від інвестиційної діяльності враховується при визначенні розміру страхової премії	Менші вимоги щодо дохідності порівняно з ліквідністю вкладень
Ліквідність	Не відіграє значної ролі, оскільки потреба в грошових коштах покривається за рахунок узгодження строків виплат зі строками інвестування	Є найважливішим принципом інвестування активів

Продовження таблиці 1

Порівняльна характеристика	Страховання життя	Страховання інше, ніж страхування життя
Врахування інфляційних процесів	Необхідно враховувати інфляцію, оскільки договори довгострокові	За ризиковими видами страхування інфляцію можна не враховувати
Обсяг інвестицій	Значний, який постійно збільшується за рахунок капіталізації	Обсяг інвестицій змінний
Узгодження строків виплат	Строк виплат часто є визначеним у договорі страхування (страхування на дожиття)	Строк виплат величина випадкова. Необхідно враховувати розподіл збитків протягом року за різними видами страхування

Фактори, які впливають на інвестиційні можливості страховика і, відповідно, впливають на формування його інвестиційного потенціалу, можемо об'єднати в групи прямих, які у свою чергу можуть бути головними і корегуючими, та опосередкованих. До прямих головних належать: розмір страхових резервів (резерви зі страхування життя та резерви з видів інших, ніж страхування життя) і власний капітал страховика (статутний капітал та вільні резерви). До прямих корегуючих належать: обсяг страхових премій, що акумулюється страховиком, обсяг страхових виплат і страхових відшкодувань за договорами страхування, структура страхового портфеля, терміни, на які укладено договори страхування, розмір дебіторської заборгованості страховика, достатність капіталу страхової компанії та рентабельність капіталу.

Опосередкованими факторами, що впливають на розмір інвестиційного потенціалу страхової компанії, є: кількість укладених страховиком договорів страхування, сукупна страхова сума (обсяг страхових зобов'язань), мережа філій страховика, рейтинг страхової компанії, рівень податкового навантаження на страховий бізнес, ставка дохідності фінансового ринку, ефективність секторів економіки, рівень життя населення, чистий дохід від інвестицій та ін.

Звертаючись до закордонної практики провадження діяльності з акумулювання тимчасово вільних коштів економічних суб'єктів фінансовими посередниками, виявляємо, що страхові компанії становить серйозну конкуренцію банківським установам [1]. Стосовно України, то станом на 01.01.2012 сукупні активи комерційних банків і небанківських фінансово-кредитних установ (НФКУ) становили – 941,3 млрд грн. (117,81 млрд дол.), з них банкам належить – 880,3 млрд грн. (110,17 млрд дол. – 93,5 % від загальної кількості активів фінансового ринку), НФКУ – 59,945 млрд грн. (7,5 млрд дол.),

зокрема страховим компаніям – 48,12 млрд грн. (6,02 млрд дол. або 80,27 % від загальної величини активів НФКУ та 5,11 % від загального розміру активів фінансового ринку) [2; 4].

Середній розмір активів на одну компанію – 0,109 млрд грн. близько 10,2 млн євро [2; 3]. Не дивлячись на вливання капіталу в страхову індустрію, страховий ринок України вважається низько капіталізованим. І це проблема не тільки страхового ринку, але й фінансового в цілому. Рівень капіталізації є критично низьким, що не сприяє створенню привабливих умов для припливу капіталу в українську економіку.

З метою оцінки реалізації інвестиційної функції українськими страховиками на практиці проведемо аналіз обсягів сформованих ними страхових резервів і напрямів їх розміщення в дохідні активи.

Протягом аналізованого періоду на фоні зростання обсягів зібраних премій відбувалося також відповідне зростання активів і резервів страховиків [2; 3].

Станом на кінець 2011 року загальний обсяг сформованих страховиками страхових резервів становив 11 601 млн грн., що на 947 млн грн. більше, ніж на аналогічну дату 2010 року (у 2008 році – 10 904 млн грн., у 2009 році – 10 141 млн грн.) [2; 3]. Загальні активи страховиків зростали значно швидшими темпами, аніж величина страхових резервів. Такий стан речей може бути наслідком дооцінки активів на звітні дати для виконання нормативних значень.

Наведені в джерелах [2; 3] дані свідчать про збільшення питомої ваги резервів зі страхування життя (математичних резервів) у загальному обсязі сформованих страхових резервів українськими страховиками. У першу чергу це пов'язано зі зростанням попиту на накопичувальні контракти з елементами капіталізації, що є наслідком проведеної в Україні пенсійної реформи. На жаль, таке зростання не було викликано позитивними кроками держави в цьому напрямі – не з'явилися податкові пільги щодо сплати податку на доходи громадян, не впровадилися механізми кредитування на фінансування будівництва чи придбання нерухомості, а навпаки – негативними очікуваннями громадян щодо якості пенсійного забезпечення в недалекому майбутньому.

Подані в джерелах [2; 3] статистичні дані про обсяги та напрями розміщення технічних резервів українськими страховиками за період 2006–2011 рр. свідчать, що обсяг мобілізованих страховими компаніями фінансових ресурсів є незначним.

Протягом усього аналізованого періоду переважаючими видами інвестицій є банківські вклади, питома вага яких в окремі роки коливалася від 33,9 % у 2010 році до 48,1 % у 2007 році, великою також є

частка перестраховиків – більше ніж 20 % протягом усього аналізованого періоду, винятком є 2011 рік з питомою вагою всього 12,1 %, тобто в інвестиційному портфелі українських страховиків переважають активи, що характеризуються найвищою ліквідністю.

Умовно-позитивним фактором, що впливає на збільшення можливостей здійснення страховиком інвестиційної діяльності, можна вважати невисокий рівень збитковості страхових операцій, це дозволяє страховикам залишати в розпорядженні значні кошти після виконання страхових зобов'язань і фінансування витрат на ведення справи. Потенційні можливості до зростання інвестиційної діяльності страхових компаній ми вбачаємо в збільшенні обсягів страхових послуг зі страхування життя і саме в цій царині держава має впровадити стимулювальні механізми, в основному податкового характеру, що спонукають до придбання контрактів зі страхування життя як фізичних, так і юридичних осіб (такі механізми широко використовуються в економічно розвинених країнах).

Певні відмінності спостерігаємо в інвестиційній діяльності страховиків, що здійснюють страхування життя, так намітилася стійка тенденція до збільшення частки цінних паперів, що емітуються державою з 7,59 % у 2006 році до 30,8 % у 2011 році в активах, якими представлені математичні резерви.

Трендом 2011 року є значне скорочення частки прав вимог до перестраховиків – усього 3,3 %. Як негативний фактор слід відзначити різке зниження в активах питомої ваги облігацій, починаючи з 2009 року з 9,21 % у 2008 році до 2,4 % у 2011, що відповідає загально-ринковим тенденціям інвестування.

Спільними тенденціями інвестиційної політики українських страховиків, незалежно від їх спеціалізації, у частині категорій активів для покриття страхових резервів, якими найчастіше користувалися страховики, були банківські вклади (депозити), розрахунковий рахунок, а також інвестування в цінні папери, зокрема цінні папери, що емітовані державою.

Слід відзначити той факт, що фінансова криза абсолютно не вплинула на структуру напрямів інвестування коштів страхових резервів. На нашу думку, це є результатом того, що поведінка страхових компаній як інвесторів зумовлена особливостями страхової системи, зокрема обов'язком дотримуватися вимог нормативної бази щодо параметрів і пропорцій розміщення коштів страхових резервів. Саме цей аспект відрізняє страхову компанію від інших фінансових посередників – діяльність щодо залучення тимчасово вільних коштів економічних суб'єктів і діяльність щодо їх розміщення є жорстко регульованими і регламентованими з боку держави.

Страховик, постаючи в ролі інвестора, не лише генерує додаткове джерело доходу, але й піддається впливу низки фінансових ризиків (зниження вартості активів, неповернення активів, у які розміщені кошти страхових резервів), реалізація яких може призвести до збитків і поставити під сумнів його здатність виконувати зобов'язання за договорами страхування і, у загальному підсумку, негативно вплинути на фінансову стійкість страховика.

Протягом аналізованого періоду інвестиційний портфель, як страховиків загального страхування, так і компаній зі страхування життя, характеризується відносною стабільністю. Проведений аналіз структури активів страховиків свідчить, що основний принцип, яким керуються українські страховики при розміщенні коштів, це принцип ліквідності.

Дані стовно інвестиційної діяльності страхових компаній України свідчать про мізерність їх інвестиційного потенціалу. Як бачимо, в Україні, не зважаючи на зростання обсягу активів страхових компаній, в інституційній структурі фінансових посередників вони займають незначну питому вагу, а тому передчасно стверджувати, що страхові резерви українських страховиків є важливим інвестиційним чинником.

Причинами, що визначають низький розвиток страхової інвестиційної діяльності в Україні, є:

- недостатньо розвинутий фондовий ринок та обмеженість ефективних і надійних фондових інструментів;
- жорстке державне регулювання процесу розміщення коштів страхових резервів;
- недостатність державного регулювання інвестиційних процесів;
- недостатній обсяг інвестиційних ресурсів в окремо взятого страховика, що обмежує його інвестиційні можливості;
- відсутність відкритої інформації про потенційні об'єкти інвестування;
- обмеження інвестиційної діяльності, що пов'язано з вимогами засновників, угодами з партнерами, наприклад, банками;
- наявність високих інвестиційних ризиків і низький рівень корпоративного управління;
- відсутність наукових досліджень з проблем підвищення ефективності інвестиційної діяльності страхових компаній;
- підвищення конкурентоспроможності.

Висновки. Отже, страхові компанії як фінансові посередники характеризуються специфічними ознаками, функціями, завданнями та роллю в економіці, що потребує подальшого дослідження їх місця в системі фінансового посередництва України.

Список літератури

1. Огорокова О. А. Зарубежный опыт инвестиционной деятельности страховых компаний [Электронный ресурс] // Вестник Адыгейского государственного университета: сетевое электронное научное издание. – 2012. – № 2. – Режим доступа : <http://www.vestnik.adygnet.ru/?2012.2>.
2. Підсумки діяльності страхових компаній за 2011 рік [Електронний ресурс] / сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/sk_4kv_2011.pdf.
3. Показники діяльності з видів страхування за 2006–2010 рр. [Електронний ресурс] / сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/>.
4. Річний звіт НБУ за 2011 рік [Електронний ресурс] / сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=121938>.
5. Ткаченко Н. В. Інвестиційна діяльність страхових компаній : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01 / Н. В. Ткаченко ; НАН України, Ін-т екон. прогнозування. – К., 2004. – 20 с.
6. Улыбина Л. К. Институты и инструменты инвестирования финансовых ресурсов страховых организаций / Л. К. Улыбина, О. А. Огорокова // Экономические науки. – 2011. – № 8(81). – С. 194–198.
7. Чеченова Л. А. Инвестиционный потенциал страховых компаний / Л. А. Чеченова, Е. А. Попович // Вестник Университета (Государственный университет управления). – 2012. – № 3. – Т. 3. – С. 300–306.

Отримано 17.01.2014

Summary

The place of insurance companies in the system of financial intermediaries is observed. The functions of insurance companies as financial intermediaries are determined. It is found out that insurance companies act as a financial intermediary by means of the investment activity in the use of formed investment potential. It is proved that currently aggregate investment potential insurance companies do not significantly affect on investment activity in the economy. In prospect, the inter-sectoral cooperation deepening between insurance companies and other financial intermediaries is determined.